

УДК 351.74:355

О. С. КЛИМЕНТЬЄВА

здобувач

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО КОНСТРУКТИВНОГО ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ У ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті визначено структуру практичної складової конфліктологічної компетентності майбутніх правоохоронців як сукупність проєктувально-конструктивного, комунікативно-регулятивного, операційно-діяльного й аналітико-рефлексивного компонентів. Розкрито способи підготовки майбутніх правоохоронців до конструктивного вирішення конфліктів у професійному середовищі.

Ключові слова: майбутній правоохоронець, конфлікт, конфліктологічна підготовка, конфліктологічні вміння, професійне середовище.

У сучасних умовах система професійної підготовки майбутніх правоохоронців зазнає серйозних змін. Розвиток вітчизняної професійної освіти сьогодні характеризується цілою низкою об'єктивно сформованих тенденцій, серед яких основними є модернізація структури змісту професійної освіти; підготовка професіонала, який володіє соціальними, інформаційними, когнітивними, комунікативними, конфліктологічними й іншими компетенціями.

Майбутні правоохоронці повинні чітко усвідомлювати, що їхня професійна діяльність пов'язана з конфліктами. Їм необхідні знання, що розкривають не тільки механізми розвитку та закономірності розгортання конфліктів, а й процеси, що впливають на психіку людини, на його когнітивні можливості в конфліктних ситуаціях, вони повинні бути готові не тільки перебувати в епіцентрі конфлікту, а й керувати ним. Проте, як свідчать результати проведеного пілотажного дослідження, конфліктологічна підготовка майбутніх правоохоронців у вищих закладах відповідного профілю не розглядається як обов'язкова, носить фрагментарний, дифузний характер і не забезпечує належного рівня сформованості вмінь розв'язання. Тому випускники вищих навчальних закладів системи МВС часто не готові до конструктивної конфліктологічної діяльності у взаємодії з предметною та соціальною підсистемами професійного середовища. Це виражається в недостатньому розвитку в них професійно важливих якостей, які забезпечують фахівця в орієнтуванні в складній ситуації професійної взаємодії, оцінці значущості об'єкта конфлікту, управлінні негативними емоційними станами, впливу на опонента, виконанні попереджувальних або дозволяючих конфліктних дій [4].

Найбільш складним у конфліктологічній підготовці фахівців, як зазначає Н. Фоміна, є процес пізнання власних можливостей у ситуації невизначеності в конфлікті. Людина, залучена в конфлікт, втрачає здатність

осмислити конфлікт і себе в ньому з боку. Спеціаліст правоохоронної сфери не повинен втрачати таку здатність, тим більше що конфлікт – це предмет застосування його професійних умінь, і для реконструювання конфліктної реальності йому необхідні певні знання, уміння, теоретичні конструкції та стереотипи поведінки [5].

Аналіз наукової літератури засвідчує, що проблема підготовки майбутніх правоохоронців до конструктивного вирішення конфліктів у професійному середовищі знайшла висвітлення у працях багатьох дослідників, зокрема в таких аспектах: формування готовності майбутнього фахівця до розв'язання професійних конфліктів (Г. Антонов, З. Дринка, С. Ємельянов, А. Лукашенко, Н. Підбуцька, Н. Самсонова та ін.); формування конфліктологічної готовності курсантів, особливості розв'язання конфліктних ситуацій працівниками ОВС (М. Козяр, В. Лазарева, І. Устінов, С. Чистяков та ін.); соціальний аспект у діяльності ОВС (М. Дідик, Н. Матюхіна, В. Поліщук, В. Синьов та ін.); специфіка взаємодії правоохоронних органів із населенням (О. Бандурка, В. Барко, І. Ващенко, С. Гіренко, В. Друзь, О. Закернична, Г. Запорожцева, В. Кривуша, В. Лефтеров, О. Олійник, О. Скакун та ін.).

Вивчення наукової літератури з вказаної проблеми дає підстави для висновку, що необхідність конфліктологічних знань і навичок визнається всіма, а підготовка в галузі конфліктології стає невід'ємною частиною професійної підготовки майбутніх правоохоронців [4]. Проте аналіз сучасних наукових праць, а також результати проведеного пілотажного дослідження засвідчили, що в підготовці майбутніх правоохоронців превалює теоретична підготовка й замало уваги приділяється практичній складовій конфліктологічної компетентності.

Мета статті – визначити зміст практичної складової конфліктологічної компетентності майбутніх правоохоронців і розкрити способи підготовки їх до конструктивного вирішення конфліктів у професійному середовищі.

Як головну мету конфліктологічної підготовки майбутніх правоохоронців учені розглядають формування такої інтегрованої характеристики, як конфліктологічна компетентність, яка забезпечує конструктивне вирішення конфліктів у професійному середовищі [6]. Учені розглядають конфліктологічну компетентність фахівця як сукупність конфліктологічних знань, як вид професійних знань (про конфлікт, причини виникнення конфлікту, закономірності його розвитку та перебігу, про особливості поведінки і діяльності протиборчих сторін, їх психічні стани тощо) та конфліктологічних умінь, які є основою практичної готовності до вирішення конфліктів у професійному середовищі.

Узагальнюючи результати вчених із зазначеної проблеми, дійшли висновку, що практичну складову конфліктологічної компетентності майбутнього правоохоронця можна представити як сукупність таких складників:

1. *Проектувально-конструктивний*, який складає уміння передбачати дії опонентів, їх поведінку в процесі конфлікту; здійснювати профіла-

ктику конфліктів і користуватися повною мірою арсеналом методів і засобів їх конструктивного вирішення.

2. *Комунікативно-регулятивний*, що припускає наявність умінь ефективного спілкування, володіння стратегіями і тактиками поведінки з урахуванням особистісних особливостей і емоційних станів, а також уміння саморегуляції.

4. *Операційно-діяльнісний*, який включає вміння управляти конфліктом, обирати ефективні способи його вирішення.

5. *Аналітико-рефлексивний*, який становить уміння аналізувати власну поведінку в конфлікті, поведінку опонента, забезпечуючи адекватну оцінку конфліктної взаємодії, виступати як “третейський суддя” [5].

У процесі конфліктологічної підготовки майбутні правоохоронці повинні оволодіти *загальною логікою та стратегіями вирішення конфліктів*.

Питанням загальної логіки вирішення конфліктів присвячена велика кількість наукових досліджень (Г. Антонов, А. Анцупов, І. Ворожейкін, Н. Гришина, В. Дружинін, Д. Захаров, О. Іонова, А. Кибанов, Е. Климов, Н. Леонов, В. Шепель, К. Боулдінг, Р. Кілмен, Л. Козер, Х. Корнеліус, Р. Мей, Т. Парсонс, Дж. Рубін, Дж. Скотт, К. Томас, Р. Фішер, Ш. Фейр та ін.).

Аналіз наукової літератури з проблеми логіки вирішення конфліктів дає підстави, у цілому, погодитися з позицією А. Анцупова і А. Шипілова, яка полягає в тому, що “вирішення конфлікту являє собою багатоступінчастий процес, який включає в себе аналіз і оцінку ситуації, вибір стратегії вирішення конфлікту, формування плану дій, його реалізацію, оцінку ефективності своїх дій [1, с. 474].

У результаті логіка вирішення конфліктів, за А. Анцуповим і А. Шипіловим [1, с. 474–476], включає низку взаємопов’язаних етапів, які послідовно змінюють один одного: аналіз конфліктної ситуації; прогнозування варіантів вирішення конфлікту та визначення відповідних своїм інтересам і ситуації способів його дозволу; визначення критеріїв вирішення конфлікту, визнаних обома сторонами; дії з реалізації наміченого плану; контроль ефективності власних дій; оцінка ефективності вирішення конфлікту.

Представляє також науковий інтерес логіка вирішення конфліктів, яку розкрили В. Дружиніна, Д. Конторова, М. Конторова [2], через такі цикли: обґрунтування задуму; розробку (розвиток) задуму; прийняття рішення; виконання підготовчого етапу з проведення в життя всіх намічених заходів; виконання основного етапу, у процесі якого повторюється моделювання з урахуванням нових даних і уточнюються деталі дій; оцінку результатів.

Ефективність вирішення конфлікту залежить і від того, яку стратегію виходу з нього обере кожна з конфліктних сторін. З цього приводу А. Анцупов і А. Шипілов зазначають, що “вирішальним для результату

конфлікту часто стає стратегія взаємодії, що розробляється його учасниками” [1, с. 476].

Слід відзначити той факт, що питання щодо стратегії вирішення конфлікту, як і питання щодо логіки їх вирішення, залишаються розробленими не повною мірою. Окремі спроби вирішення зазначених питань простежуються в дослідженнях Н. Горбачової, Є. Клімова, М. Рибачової, Т. Савченко, І. Сафронової, С. Теміном та інших учених, але всі вони базуються на традиційних підходах до вирішення конфліктів через розгляд відповідних стратегій із позиції конфліктології: суперництво, співробітництво, компроміс, уникнення, пристосування. При цьому при аналізі таких стратегій основна увага приділяється опису їх зовнішніх, поведінкових складових, а внутрішні, стосункові складові розкриваються не повною мірою [5].

Забезпечення формування вмінь вирішувати конфлікти, тобто практичної складової конфліктологічної компетентності, вимагає застосування у процесі професійної підготовки студентів тренінгів, різноманітних ділових і рольових ігор, моделювання конфліктних ситуацій; дискусій; методу ретроспективного аналізу реальних конфліктних ситуацій, спеціальних вправ тощо.

Тематика занять-тренінгів, спрямованих на інтенсивне вироблення і засвоєння знань, умінь і установок конфліктологічної компетентності, визначається, виходячи з класифікації виявлених якостей особистості, завдань і вправ тренінгу: подолання психологічних бар'єрів; подолання сформованих стереотипів; формування якостей самоконтролю і самосвідомості особистості; формування розуміння під час спілкування і колективної (сумісної) діяльності; формування вміння слухати; культивування цінностей міжкультурного спілкування; формування конструктивного стилю спілкування та техніки вибору стратегії взаємодії; формування локусу контролю. Послідовність і стадії заняття визначаються етапами конструктивного вирішення конфліктів у професійному середовищі й імовірнісними факторами розвитку ситуації спілкування, а також розробленою таксономією завдань і вправ на основі інтегративних методів навчання. Під час тренінгових занять майбутні фахівці заповнюють картку “Самодіагностика конфліктологічної компетентності” на основі індивідуального тестування та анкетування з метою виявлення власного стилю поведінки в конфлікті й особистісних якостей із подальшою співбесідою та консультацією з викладачем.

Значущими виступають розробка та реалізація спецкурсів із розвитку конфліктологічної компетентності, де використовуються творчі заняття, ділові ігри, проведення майстер-класів, лекцій, психологічних групових консультацій, педагогічної підтримки особистісного зростання, розкриття творчого потенціалу особистості тощо.

Ефективними для формування конфліктологічних умінь є інтегровані ситуативні методики практичної конфліктології, які вимагають оволодіння окремими операціями подолання конфліктів, пошуку способу подолання

труднощів, зниження сили негативних емоцій, поліпшення діяльності на основі розробленої динамічної моделі подолання конфліктів. Ситуативні методики включали рольові ігри на подолання психологічних бар'єрів, письмові висловлювання, кейс-технології, веб-технології, використання методу дебатів і пошуку угод тощо.

Усе це дає можливість здійснити пошук підходів, змісту педагогічно ефективних методів і засобів формування в курсантів умінь конструктивного вирішення конфліктів у професійному середовищі.

Ділові ігри мають багато невикористаних, резервних можливостей і для творчості викладача, і для активізації творчої діяльності курсантів, стимулюють мотиви навчальної діяльності майбутніх фахівців, допомагають відтворювати міжособистісні відносини, процедури прийняття колективних рішень у ситуаціях, які дають змогу моделювати реальні умови конфліктної взаємодії, дають можливість варіювати ступінь складності конфліктної ситуації, поєднувати різноманітні прийоми та методи навчання.

Групова дискусія допомагає з'ясувати способи аргументації особистістю своєї поведінки в конфліктній ситуації, які дії ким підтримуються, а ким засуджуються, які бачать виходи з конфліктної ситуації окремі учасники. У груповій дискусії враховуються такі особливості курсантів, як уміння певним чином оцінювати різні події, бачити сильні та слабкі сторони в людях, їхніх вчинках.

Ретроспективний аналіз конфліктної ситуації дає можливість майбутнім фахівцям оцінити ситуацію вже через деякий час після вирішення або закінчення її, коли учасники займають дещо інші позиції в колективі, адже немає особливої необхідності в психологічному захисті, щоб полегшити емоційні переживання, що нерідко призводить до спотворення події, прагнення передати його в ідеалізованому вигляді, тому отримані дані можуть бути більш достовірними.

Висновки. У процесі конфліктологічної підготовки майбутні правоохоронці повинні оволодіти загальною логікою та стратегіями вирішення конфліктів. Конструктивне вирішення конфлікту являє собою багатоступінчастий процес, який включає в себе аналіз і оцінку ситуації, вибір стратегії вирішення конфлікту, формування плану дій, його реалізацію, оцінку ефективності своїх дій. Вирішальним для результату конфлікту часто стає стратегія взаємодії, що розробляється його учасниками. Практичну складову конфліктологічної компетентності майбутнього правоохоронця можна представити як сукупність проектувально-конструктивного, комунікативно-регулятивного, операційно-діяльнісного й аналітико-рефлексивного компонентів. Забезпечення формування вмій вирішувати конфлікти, тобто практичної складової конфліктологічної компетентності, вимагає застосування в процесі професійної підготовки студентів різноманітних форм і методів (тренінгів, ділових і рольових ігор, моделювання конфліктних си-

туацій; дискусій; методу ретроспективного аналізу реальних конфліктних ситуацій, спеціальних вправ тощо).

Список використаної літератури

1. Анцупов А. Я. Конфликтология / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов: Учебник для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 591 с.
2. Дружинин В. В. Введение в теорию конфликта / В. В. Дружинин, Д. С. Конторов, М. Д. Конторов. – М. : Радио и связь, 1989. – 288 с.
3. Лазарева В. В. Формування готовності майбутніх дільничних інспекторів МВС до розв'язання конфліктних ситуацій у процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / В. В. Лазарева. – Тернопіль, 2013. – 20 с.
4. Самсонова Н. В. Конфликтологическая компетентность специалиста / Н. В. Самсонова // Вуз-XXI и культура. – Казань, 2000. – С. 37–40.
5. Фомина С. Н. Подготовка специалистов социальной сферы к конструктивному разрешению конфликтов в профессиональной среде / С. Н. Фомина // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/podgotovka-spetsialistov-sotsialnoy-sfery-k-konstruktivnomu-razresheniyu-konfliktov-v-professionalnoy-srede>
6. Фомина С. Н. Формирование конфликтологической компетентности студентов вузов социальногуманитарного профиля: Учеб. Пособие / С. Н. Фомина. – М. : РГСУ, 2009. – 124 с.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2015.

Климентьева О. С. Подготовка будущих правоохранителей к конструктивному решению конфликтов в профессиональной среде

В статье определена структура практической составляющей конфликтологической компетентности будущих правоохранителей как совокупность проектно-конструктивного, коммуникативно-регулятивного, операционно-деятельного и аналитико-рефлексивного компонентов. Раскрыты способы подготовки будущих правоохранителей к конструктивному решению конфликтов в профессиональной среде.

Ключевые слова: будущий правоохранитель, конфликтологическая подготовка, конфликт, конфликтологические умения, профессиональная среда.

Klimentieva O. Preparation of Future Law-Enforcement Officers to the Constructional Solutions of Conflicts in the Professional Environment

In the article it is defined the maintenance of practical constituent of conflictological competence of future law-enforcement officers and the methods of preparation them to the constructional solutions of conflicts in the professional environment are exposed. It is determined that in the process of conflictological preparation future law-enforcement officers must acquire general logic and strategies for solutions of conflicts. The constructional solution of conflicts is presented as a multistage process, that envisage an analysis and situation assessment, a choice of strategy of solution of conflicts, forming plan of actions, its realization, an estimation of effectiveness of these actions. The decision element for the result of conflict often becomes the strategy of co-operation, that is developed by its participants. The practical constituent of conflictological competence of future law-enforcement officer is presented as an aggregate of project-constructive, communicative-regulative, operatively-active and analytically-reflexive components. Providing of practical constituent of conflictological competence requires application of various forms and methods (trainings, business and role-play games, simulation of conflict situations, discussions, method of retrospective analysis of the real conflict situations, special exercises and others) in the process of professional training of students.

Key words: future law-enforcement officer, conflict, conflictological preparation, conflictological skills, professional environment.